Skript
HISTORISCH
TIJDSCHRIFT

Artikel: De nationaalsocialistische patriot. Een biografisch werk over Daniël Krantz
Auteur: Steven Bergwerff
Verschenen in: *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 33.4, 217-227.

ISSN 0165-7518

Abstract: Daniel Krantz, an influential figure in Dutch Second World War history, has up until now been underexposed. Steven Bergwerff researched his walk of life and wrote a biographical article about him. His initial opposition to National Socialism was overruled by his primary concern to serve his fatherland. He gave up his secure life for an adventure at the Dutch organization Nederlandse Oost Compagnie, that coordinated the emigration of Dutch farmers and settlers to the German occupied territories in Eastern Europe. After the war Krantz was condemned for war crimes, although he himself had always believed in his good intentions.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat vier maal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

Een abonnement op *Skript* kost 20 euro per jaar. U kunt lid worden door het machtigingsformulier in te vullen op www.skript-ht.nl. Ook kunt u een e-mail sturen naar de redactie, dan krijgt u het machtigingsformulier thuisgestuurd. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de redactie. Artikelen ouder dan een jaar zijn gratis te downloaden op www.skript-ht.nl/archief.

Skript Historisch Tijdschrift • Spuistraat 134, kamer 558 • 1012 VB Amsterdam •
www.skript-ht.nl • info@skript-ht.nl

De nationaalsocialistische patriot
Een biografisch werk over Daniël Krantz

Steven Bergwerff

In de huidige historiografie van de Tweede Wereldoorlog is reeds veel aandacht geschonken aan de voormannen van het Nederlands nationaalsocialisme. In dit artikel analyseert Steven Bergwerff binnen deze context van Duitse bezetting echter een relatief onderbelicht persoon, Daniël Krantz: directeur van de Nederlandse Oost Compagnie. Door inzicht te geven in zijn leven, werk en politieke overtuigingen, toont hij aan dat ook in dit specifieke geval de harde tweedeling in goed of fout tijdens de oorlog niet altijd opgaat.

De Nederlandsche Oost Compagnie (NOC) was een onderneming die in de Tweede Wereldoorlog de uitzending van Nederlandse ondernemers, boeren en arbeiders naar de door Duitsland bezette gebieden in Oost-Europa coördineerde en stimuleerde, met als doel de exploitatie en kolonisatie van die gebieden. Meinoud Marinus Rost van Tonningen, een van de voormannen van het Nederlands nationaalsocialisme, was de grote man achter de totstandkoming van de NOC. Daniël Krantz, zoon van een lakenfabrikant en bankdirecteur in Dordrecht, was als directeur bij de onderneming betrokken. Krantz lijkt in zijn functie van directeur een ogenschijnlijk grote naam te zijn geweest binnen de Duitsgezinde oorlogseconomie, maar in tegenstelling tot Rost van Tonningen is hij altijd een onderbelicht figuur gebleven. Over zijn achtergrond, zijn functioneren binnen de NOC en zijn persoon is tot dusverre vrijwel niets bekend. Wat Krantz bovendien nog meer tot een bestuderenwaardig object maakt is zijn ambivalente houding ten opzichte van het nationaalsocialisme, de NSB en de Duitse bezetter. Zijn levensverhaal laat duidelijk zien dat een indeling in categorieën van 'goed' of 'fout' in de oorlog bijzonder problematisch is. Aan de hand van voornamelijk bronnenmateriaal uit het Centraal Archief voor de Bijzondere Rechtspleging in het Nationaal Archief in Den Haag wordt de mythe rond de persoon Daniël Krantz ontrafeld.

Van koopmanszoon tot bankdirecteur

Daniël Krantz werd op 21 februari 1885 geboren in Leiden. Zoals zijn naam al doet vermoeden komt hij uit een familie die zijn oorsprong vindt in Duitsland. In de tweede helft van de achttiende eeuw emigreerde de familie naar Nederland, waar zij de stoffenfabriek J.J. Krantz en Zoon begon.[1] Cornelis Hendrik Krantz, de vader van Daniël, werd in 1877 medefirmant van de onderneming. Hij trouwde op 24 mei 1883 in Amsterdam met de Amsterdamse Angelina Maria Henriette van Dijk. Daniël werd als tweede kind geboren in het gezin dat

uiteindelijk vier zoons zou krijgen: Boudewijn Franciscus (welke reeds op jongere leeftijd overleed), Daniël, Leonard Pieter en Adriaan. Als medefirmant van de stoffenfabriek had Cornelis Hendrik Krantz een aanzienlijk inkomen. De vier zoons kregen zodoende een behoorlijke, maar wel zeer strenge opvoeding. Vader Krantz paste autoritaire Pruisische opvoedingsmethoden toe, waarmee de Duitse wortels van de familie duidelijk naar voren kwamen.[2]

Net als zijn broers doorliep Daniël Krantz de lagere school in Den Haag met goed gevolg. Gezien zijn goede schoolresultaten en de financiële ruimte van zijn ouders, volgden na zijn lagere schoolperiode enkele jaren van gymnasiaal onderwijs. Na het behalen van zijn diploma vertrok Krantz naar Leiden voor een studie in de rechten. Daar behaalde hij uiteindelijk, na vele jaren studeren, zijn titel en mocht hij zich zodoende meester in de rechten noemen. Na zijn studietijd leek Krantz klaar voor actieve deelname in het bedrijf dat zijn familie al ruim een eeuw in bezit had. Hij voelde hier echter weinig voor en besloot, in tegenstelling tot zijn broers, af te zien van deelgenootschap. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog meldde hij zich aan als vrijwilliger in het Nederlandse leger. Ondanks dat hij een reden tot vrijstelling had vanwege broederdienst, voelde hij zich verplicht in het Nederlandse leger te dienen. Met bezieling stortte hij zich in zijn dienstplicht. Hij ontwikkelde zich tot een militair in hart en nieren en bereikte al snel de rang van reservekapitein.

Tegen het einde van de oorlog raakte Krantz steeds meer teleurgesteld in de Nederlandse politiek. Hij was verbolgen over de ineenstorting van het Nederlandse leger na het wegebben van de oorlogsdreiging en de terugkeer van de vrede in Europa. Hij creëerde een afschuw van de Nederlandse vooroorlogse kabinetten en de heersende oude politieke stromingen, die hij beschuldigde van het te gronde richten van het leger en de vloot en het ondermijnen van militaire discipline. Hij was van mening dat het Nederland steeds meer begon te 'ontbreken aan vaste normen en begrippen, die houvast moesten geven aan het maatschappelijk leven.'[3] Krantz zwaaide in de jaren na de oorlog steeds verder naar politiek rechts af en begon zijn heil te zoeken in nationaalsocialistische beginselen.

Op 23 september 1916 – nog tijdens de oorlog - trouwde Krantz in Den Haag met Jacoba Roosenburg. Na de oorlog verhuisde hij met zijn vrouw naar Rotterdam, waar hij tot eind jaren twintig gewoond heeft. Krantz werd bestuurslid van het Rotterdamsch Leeskabinet en was oprichter en jarenlang voorzitter van de literaire Rotterdamsche Kring. Ook was hij bestuurslid van de Kralingse Schoolvereniging waar zijn vijf kinderen, die in de eerste jaren na de oorlog geboren werden, onderwijs genoten. In tegenstelling tot zijn eigen opvoeding probeerde Krantz zijn kinderen met toewijding en liefde groot te brengen. Hij stelde alles op alles om zijn kinderen een tegenovergestelde opvoeding te geven van de Pruisische opvoeding die zijn vader hem had gegeven.[4] Na zijn tijd in Rotterdam verhuisde Krantz eind jaren twintig met zijn gezin naar Dordrecht. Hier raakte hij werkzaam in het Dordrechtse bankwezen. Halverwege de jaren dertig werd hij vanwege zijn goede verrichtingen benoemd tot directeur van de Dordrechtsche Onderlinge Credietvereeniging NV. Krantz stond bekend als een respectabel en uiterst bekwaam man, en genoot veel aanzien in de financiële wereld.[5]

Ondanks Krantz' goede naam in de financiële wereld stuitte hij velen tegen

de borst met zijn nationaalsocialistische overtuiging. Krantz debatteerde graag met vrienden en bekenden over politiek geladen onderwerpen, maar was een zonderling in zijn als kwalijk en tegendraads getypeerde gedachtegoed.[6] Toen in navolging van Duits voorbeeld begin jaren dertig in Nederland de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) werd opgericht, behoorde Krantz, evenals zijn broer Leonard Pieter, tot de eerste groep van mensen die zich bij de beweging aansloot. Doordat beide broers al zo vroeg van de beweging lid werden en zij bovendien bekend stonden als zeer overtuigd nationaalsocialistisch, lijkt er veel te zeggen te zijn voor de these dat de opvoeding van beide broers van zeer grote invloed is geweest op hun nationaalsocialistische overtuiging. Bovendien zou hun jongere broer Adriaan, die later zelfs zou verklaren dat hij in zijn keuze voor lidmaatschap voorgestaan werd door zijn vader, in 1936 ook lid van de beweging worden.[7] Hoe het ook zij, al waren alle drie de broers lid geworden, de manier waarop zij zich in hun lidmaatschap ontwikkelden was geheel verschillend. Leonard Pieter en Adriaan stonden bekend als pro-Duits, waren tot aan het einde van de oorlog actief lid van de NSB en bekleedden verschillende functies binnen de beweging.[8] Daniël daarentegen zei in 1935 na twee jaren van passieve betrokkenheid zijn lidmaatschap weer op. Onenigheid over bepaalde punten, met name de raciale politiek, het financieel-economisch beleid en de Nederlandse positie ten opzichte van Duitsland zorgde al vanaf het begin voor een zeer sceptische houding ten opzichte van de NSB. Een onbeantwoorde protestbrief als reactie op een artikel in een NSB-blad deed hem uiteindelijk besluiten zijn lidmaatschap op te zeggen. Zijn 'nationaalsocialistische ideaal bleef [echter] standvastig in hem branden.'[9]

Krantz was zich bewust van de misstanden die in de jaren dertig vooral in Duitsland uit het nationaalsocialisme voortkwamen.[10] Met name de joodse zaak zou hem zeer aan het hart zijn gegaan.[11] Krantz beschreef het antisemitisme als pervers en achtte het bovendien totaal niet inherent aan de basisdoelen van het nationaalsocialisme. Krantz zou zich daarom in de jaren voorafgaand aan de oorlog actief hebben ingespannen Duitse en Oostenrijkse joden te helpen het Duitse Rijk te ontvluchten.[12] Zelfs tijdens de oorlogsjaren zou hij joden blijven helpen. In 1946 zou een van Krantz' kennissen verklaren dat hij min of meer op de hoogte was van het feit dat Krantz joodse onderduikers in huis zou hebben gehad.[13] Krantz moest überhaupt in het geheel weinig van de Duitsers hebben en de inval in Nederland in mei 1940 keurde hij dan ook fel af. Hoewel hij van mening was dat 'de huidige Angelsaksische politieke inrichting funest was voor het vaderland' en de stichting van een sterke nationaalsocialistische staat de enige weg was naar een rooskleurige toekomst voor de komende geslachten, zag hij geen heil in de hulp van de Duitse oosterburen.[14] Nederland diende geheel onafhankelijk een nationaalsocialistische staat op te bouwen, als een vrij volk in een vrij vaderland. Om deze reden verbood hij zijn kinderen na de capitulatie met Duitsers contact te hebben en liet hij het voor zijn werkzaamheden noodzakelijk contact met de Duitse bezetter van puur formele aard.[15] Ondanks dit alles bestond er een zekere mate van ambivalentie in zijn houding richting de Duitse bezetter, omdat de door hem geïdealiseerde omvorming van Nederland in een

nationaalsocialistische staat als gevolg van de Duitse overheersing steeds meer werkelijkheid begon te worden. Frictiepunt bleef daarom wat hij belangrijker achtte: de vrijheid en onafhankelijkheid van het Nederlandse volk en vaderland of de verwezenlijking van een nationaalsocialistische staat in Nederland.

Heulen met de vijand

Het feit dat Krantz in zijn functie als bankdirecteur uitblonk en alom bekend stond als zeer bekwaam bleef ook de Duitse bezetter niet onopgemerkt. Krantz ontving met enige regelmaat verzoeken van de Duitsers om zich beschikbaar te stellen voor verschillende functies van voornamelijk administratieve of bestuurlijke aard. Ook de *Niederlandische Grundstückverwaltung,* de organisatie die verantwoordelijk was voor de onteigening van joods onroerend bezit in Nederland, had inmiddels interesse in Krantz' werkzaamheden getoond.[16] Krantz weigerde lange tijd zich met de bezetter in te laten, maar ging uiteindelijk toch overstag. In de vroege zomer van 1942 vroeg zijn Amsterdamse vriend Jan Robertson hem voor de functie van directeur van een nieuw op te richten Nederlandse Oost Compagnie, een bedrijf dat de werkzaamheden op economisch gebied in de door de Duitsers veroverde gebieden in Oost-Europa in de toekomst zou gaan coördineren en aansturen.[17] Robertson kende Krantz uit de bankierswereld en omdat zij ook privé goede omgang hadden wist Robertson als geen ander van de expertise van Krantz op financieel gebied. Hij achtte Krantz daarom de ideale persoon voor de functie. Krantz was van mening dat het 'vanwege het doel van de onderneming begrijpelijk was dat de organisatie een deskundige op het gebied van het bankwezen als directeur aanzocht' en dat zijn plicht als ware nationaalsocialist hem verbood nog langer afzijdig te blijven van de strijd voor een solide plaats voor de Nederlandse staat in de Nieuwe Orde in Europa.[18] Krantz zag in het project van de NOC de ideale manier om zijn krachten te schenken ten behoeve van het vaderland. Hij meende dat zijn bijdrage niet ten goede van Duitsland, maar ten goede van Nederland zou komen en aanvaardde zodoende de functie.

Krantz was bereid grote offers te brengen voor hetgeen hij als een roeping zag.[19] Allereerst diende hij nu zijn volledig anti-Duitse houding los te laten, doordat zijn functie het hem onmogelijk maakte niet met de bezetter in aanraking te komen. Krantz diende nauw samen te werken met de bezetter, omdat de nieuwe Nederlandse onderneming in zijn functioneren volledig afhankelijk was van de goedkeuring van de Duitse autoriteit. Daarmee zette Krantz zijn maatschappelijke carrière op het spel. Hij was zich bewust van de afkeer die het bekleden van de functie bij velen zou opwekken en realiseerde zich volkomen dat dit dus zo goed als zeker zijn maatschappelijke ondergang zou worden.[20] Ook moest Krantz op financieel gebied een offer brengen. Zijn inkomen bij het bankwezen was hoger dan het salaris dat hij voor zijn functie bij de NOC zou ontvangen, dus ook in dat opzicht ging hij erop achteruit. Ten slotte en waarschijnlijk het meest ingrijpend was het offer dat hij in persoonlijk

en sociaal opzicht diende te brengen. Zijn nationaalsocialistische ideologie stond veelal haaks op de ideeën van zijn vrienden- en kennissenkring. De roeping die hij volgde scheidde hem dus geestelijk en onherstelbaar van zijn vrienden. Krantz stond bekend als een uitermate gezellig mens, dus ook dit laatste 'moet hem gespeten hebben.'[21] Zijn functie leidde niet alleen tot een breuk met veel van zijn vrienden, maar ook zijn gezin werd slachtoffer van zijn keuze. Het bleef hierbij niet alleen bij een diepe geestelijke verwijdering tussen enerzijds Krantz en anderzijds zijn vrouw en kinderen, die vanwege fel anti-Duitse sentimenten steeds meer moeite kregen met de acceptatie van hun man en vader. Mede namens zijn kinderen werd hem door zijn vrouw meegedeeld dat hij 'in de toekomst niet meer thuis zou kunnen komen,' en dat hij dus gescheiden van zijn gezin zou moeten leven.[22]

De afkeurende houding van zijn gezin, vrienden en kennissen werd nog eens verergerd doordat hij in datzelfde jaar opnieuw zijn NSB-lidmaatschap aanvroeg. Anton Mussert had meerdere malen, in Krantz' ogen niet ten overvloede, benadrukt dat in het bijzonder de nationaalsocialisten met kritiek op de beweging toch tot de NSB moesten toetreden, zodat zij actief konden bijdragen aan de verbetering van de beweging. Hoewel Krantz een grote mate van onvrede over de beweging bleef koesteren, met name door zijn afschuw van de gedragingen van vele leden en de houding van de beweging ten opzichte van de Duitse bezetter. Maar hij was zo gecharmeerd van de uitspraak van Mussert, dat hij uit plichtsgevoel besloot zich opnieuw aan te melden.[23] Actief binnen de beweging werd hij echter nooit. Uit tijdsgebrek, zoals hij zelf verklaarde, heeft hij zich nooit ingezet om de misstanden aan de kaak te stellen of pogingen ondernomen de beweging te verbeteren. Daniël Krantz zou nooit een functie binnen de NSB bekleden.[24]

Krantz was reëel genoeg dit alles voor het aanvaarden van zijn functie min of meer te hebben doordacht. Toch kon dit hem niet doen afwenden van zijn visie. Hij maakte zijn eigen belangen ondergeschikt aan het algemeen doel dat hij voor ogen had. Hij was van mening dat de huidige generatie veel ellende moest doormaken, zoals dat bij elke revolutie het geval was, zodat voor de komende generaties een betere tijd zou aanbreken. Zijn persoonlijk offer zou dus ten bate zijn van zijn kinderen en eventuele kleinkinderen.[25] Dit offer viel hem uiteraard zwaar, maar kon hem niet van zijn denken afbrengen. Na de oorlog verklaarde Krantz hieromtrent het volgende:

> Dit gaf mij een geweldige schok. Ik had niet in het minst gedacht dat het zoover zou komen. Ik bleef echter bij mijn besluit, omdat ik overtuigd meende te zijn, dat mijn particuliere belangen hadden achter te staan bij hetgeen ik in het algemeen belang achtte te zijn. Dit was het droeve begin van mijn nieuwe carrière.[26]

Directeur van het Nederlands Oosten

Op 13 juli 1942 ving Daniël Krantz zijn werkzaamheden aan bij de NOC. Als directeur kreeg hij het bestuur over de een maand eerder opgerichte onderneming toebedeeld. Hij stond hierbij onder algemeen toezicht van een raad van commissarissen en een raad van toezicht. De belangrijkste man binnen beide toezicht houdende organen was de pro-Duitse hoge NSB-functionaris Meinoud Marinus Rost van Tonningen, de drijvende kracht achter de totstandkoming van de organisatie. Rost van Tonningen wenste als initiator een belangrijke functie op zich te nemen, maar achtte de functie van directeur daartoe te beperkt. Hij dichtte zich zodoende het voorzitterschap van de raad van commissarissen toe, waarmee hij zich ongecontroleerd zou weten en overal zijn bemoeienis zou kunnen doen gelden. Doordat zowel de directie als de raad van toezicht verantwoording aan hem schuldig waren, stond hij feitelijk bovenaan in de hiërarchie binnen de NOC. Krantz zou pas later bemerken tot welke machtsgrepen Rost van Tonningen middels deze functie in staat zou zijn.

De eerste maanden stonden voor Krantz in het teken van vertrouwd raken met de onderneming. Hij nam deel aan een delegatie vanuit de NOC-top naar de Oekraïne, waarbij hij nu voor het eerst zelf de mogelijkheden aldaar te zien kreeg en zag zich genoodzaakt verschillende bezoeken te brengen aan zijn Duitse collega's bij het Ostministerium in Berlijn. Ondanks Krantz enthousiasme en de aanvankelijke gestage groei van de NOC kon de onderneming echter nooit aan de verwachtingen voldoen. Geplaagd door een volstrekt ondoorzichtige bestuursstructuur in het oosten, een achterstallige positie ten opzichte van de Duitse kolonisten en een achterblijvend enthousiasme onder de Nederlandse bevolking, zou van een solide Nederlandse aanwezigheid in het oosten nooit sprake zijn.[27]

Niet alleen extern, maar ook intern bleek de onderneming niet wat Krantz verwacht had. Rost van Tonningen begon de NOC al snel steeds duidelijker naar eigen hand te zetten. Het aantal loyale en ideologisch gelijkgestemde functionarissen die hij bij de oprichting al binnen de NOC-top gehaald had breidde hij met de maanden uit. Vooral Krantz, die vanwege zijn minder radicale nationaalsocialistische overtuiging ideologisch ver verwijderd stond van Rost van Tonningen, werd hiervan het slachtoffer, doordat hij in zijn bestuurstaken steeds meer geremd werd door de door Rost van Tonningen ingerichte toezichthoudende organen. Bovendien kreeg Krantz onder het mom van de frontonwikkelingen in het oosten na de verloren Slag om Stalingrad in 1943 te maken met een tweede bestuursorgaan binnen de NOC. Rost van Tonningen was van mening dat de huidige militaire toestand een snelle afwikkeling van zaken vergde. Hij besloot hiertoe 'de beslissingsbevoegdheid in zijn verschillende functies' te leggen in een nieuw op te richten orgaan: het presidium, waardoor bekort zou worden op 'den hiërarchischen ambtelijken weg van Directie, Raad van Toezicht over President-Commissaris naar de Departementen.'[28] Hoewel Krantz als directeur formeel inzicht zou moeten krijgen in de verrichtingen van het presidium, opereerde het grotendeels buiten Krantz om.[29]

Propagandaposter van de Nederlandse Oost-Compagnie.
(bron: http://www.archieven.nl)

Omgeven door de leden van zijn presidium handelde Rost van Tonningen als de enige leidende figuur in de organisatie. Krantz zag in dat de NOC steeds duidelijker een koers ging varen die hem tegenstond en dat zijn positie binnen de organisatie steeds verder werd aangetast. Toch besloot hij niet te vertrekken. Allereerst weigerde hij uit koppigheid zijn functie neer te leggen. Hij was aangesteld als directeur en zou dan ook in goede en kwade dagen alles op alles zetten om bij te dragen aan het doel van de onderneming, waar hij volledig achterstond. Een tweede en nog veel belangrijkere reden was dat Krantz van mening was dat hij de onderneming voor erger wilde behoeden. Hij vreesde dat de NOC alleen nog maar verder van zijn doelstellingen af zou dwalen wanneer hij zou vertrekken.[30]

Tegen het einde van de oorlog werden de onderlinge spanningen binnen de NOC alleen maar erger. Het presidium stuurde er bij Rost van Tonningen op aan Krantz uit de NOC te werken, maar Rost van Tonningen hield Krantz de hand boven het hoofd en achtte het vanwege Krantz' prestaties in de eerste jaren van zijn directeurschap niet rechtvaardig hem zomaar te ontslaan.[31] De strijd tussen het presidium en directeur Krantz leidde tot een bestuurloze situatie, terwijl Oost-Europa, waar het de onderneming uiteindelijk allemaal om te doen was, inmiddels door de Russen uit Duitse handen was bevrijd. De vastgeroeste machine die de NOC geworden was werd uiteindelijk door de Duitse capitulatie in mei 1945 uit zijn lijden verlost.

Veroordeeld voor goede bedoelingen

Net als duizenden anderen die ervan verdacht werden het naziregime gediend te hebben werd Krantz na de bevrijding opgeroepen zich te melden. Overtuigd van het feit dat hij niets onrechtmatigs en niets ten nadele van de Nederlandse staat had uitgevoerd gedurende de Duitse bezetting meldde hij zich vrijwillig, maar werd diezelfde dag nog als politiek delinquent in de cellenbarakken in Scheveningen in bewaring gesteld.[32] Tot Krantz' verbazing en groot ongenoegen bleek het gerecht helemaal niet overtuigd van zijn onschuld. Zijn hechtenis duurde veel langer dan hij aanvankelijk had verwacht en zijn terechtzitting zou jaren op zich laten wachten. Krantz kon al die jaren niets anders doen dan afwachten. Veel voorspoed bracht zijn periode in hechtenis hem niet. Hij werd al snel na zijn detentie uit zijn functie als directeur van de NOC ontheven en zijn particulier vermogen werd onder beheer gesteld. Bovendien wilde zijn vrouw Jacoba na jaren van gescheiden te hebben geleefd nu ook formeel van hem scheiden.[33] De situatie na zijn eventuele vrijlating zou hiermee definitief nooit meer worden zoals die voor de oorlog geweest was.

Na bijna vier jaar gevangenschap kreeg Krantz in het voorjaar van 1949 te horen dat hij eind april voor de rechter diende te verschijnen. Hij werd ten laste gelegd dat hij als:

> Nederlander, doch toonaangevend en vooraanstaand lid van de landsverraderlijke (…) NSB opzettelijk van omstreeks medio 1942 tot in 1945 (…), handelende in zijn hoedanigheid van directeur van de in belangrijke mate op vijandelijke inspiratie opgerichte en met vijandelijk goedvinden werkende naamloze vennootschap "Nederlandsche Oost Compagnie", ten nadele van de Staat en van Nederlands toenmalige bondgenoten (…), en ten behoeve van de vijand en diens doelstellingen (…), leiding heeft gegeven bij de aanwerving van belangrijke aantallen (…) werkers (…) en bij hun uitzending (…) zeer veel verricht ter bevordering en bereiking van het bij de oprichting van de NOC gestelde doel.[34]

In reactie op de tenlastelegging gebruikten Krantz' advocaten dertien brieven van mensen die een verklaring over Krantz wilden afleggen en die bij moesten dragen aan de vrijspraak van Krantz. Hij werd echter schuldig bevonden 'aan het medeplegen van het opzettelijk, in tijd van oorlog, den vijand hulp verlenen, gedurende den tijd van den huidigen oorlog voor 15 mei 1945, meermalen gepleegd.'[35] Ter verlichting van de uitspraak nam het Hof de hoge leeftijd van Krantz van 64 jaar, zijn koppige en onbaatzuchtige vasthouden aan het door hem als in het belang van Nederland beschouwde plan en het feit dat hij zich meermalen krachtig verzet heeft tegen de bedoelingen van Rost van Tonningen in zijn functie van president-commissaris in acht. Ondanks deze verlichting kreeg Krantz een gevangenisstraf van zeven jaar opgelegd, waarbij de periode in hechtenis sinds 5 mei 1945 in mindering gebracht zou worden. Daarbij werd Krantz voor de rest van zijn leven het recht tot actief en passief stemrecht ontnomen.[36]

Voor Krantz was de straf onaanvaardbaar. Hij had inmiddels vier jaar in hechtenis verkeerd en overtuigd van zijn grote mate van onschuld, achtte hij het onrechtvaardig nog drie jaar in gevangenschap te moeten verkeren. Krantz' advocaten raadden hem aan zich neer te leggen bij het bewezen verklaarde feit, maar opperden protest aan te tekenen tegen de toepassing van bepaalde wetsartikelen en de straf die niet in overeenstemming zou zijn met de aard en de ernst van het bewezen verklaarde feit.[37] Zij dienden daarom een verzoek in bij de Bijzondere Raad van Cassatie, waarbij het gerecht zich zou buigen over de rechtsvragen. Het verzoek werd door de raad ingewilligd, maar de zaak zou pas op 25 februari 1950 in behandeling worden genomen.[38] Doordat dit cassatieverzoek op de lange baan werd geschoven leek het zijn praktisch effect bijna te verliezen. In een laatste poging wendde een van Krantz' advocaten zich daarom tot de rechtbank met het eerbiedig verzoek - gezien de hoge leeftijd van Krantz, het idee dat hij al lang genoeg gestraft zou zijn en met inachtneming van de getuigenverklaringen- Krantz in vrijheid te stellen.[39] De Bijzondere Strafkamer van de rechtbank in Rotterdam besloot gehoor te geven aan de vraag. Gezien het feit dat Krantz zich al sinds mei 1945 in hechtenis bevond, besloot de rechtbank dat Daniël Krantz op 24 december 1949 weer in vrijheid zou worden gesteld.[40]

Na vier en een half jaar hechtenis stond Krantz weer op vrije voeten. Inmiddels 65 jaar oud, werkloos, berooid, gescheiden en door vrienden en contacten verlaten, zou Krantz zijn leven van na de oorlog een ruïne noemen. Het

enige lichtpuntje in deze duisternis was het hernieuwde contact met zijn kinderen, die bereid waren hun vader weer op te nemen in de familie. De kerstdagen direct na zijn vrijlating vierde Daniël Krantz te midden van zijn kinderen.[41]

Conclusie

Krantz' leven is heel anders gelopen dan hij beoogd had. Hij zette zijn veilige voortvarende leven afzijdig van de Duitse oorlogsmachine op het spel voor een missie die hij zelf zag als ten behoeve van het vaderland. Zijn bijdrage aan de NOC zou later veel minder blijken dan hij had voorzien en al die tijd was blijven hopen. Het machtsspel waarin hij zich met Rost van Tonningen en het aan hem loyale netwerk bevond bleek een ongelijke strijd, waarin de winnaar al lang bekend was. Rost van Tonningen had zijn positie te stevig opgebouwd en Krantz kon niets anders doen dan volgen of vertrekken. Uit koppigheid en ideologische overtuiging weigerde hij dit laatste, maar voorzag niet dat hij hiermee zijn complete toekomst vergooid had. Hij kon de weg van de NOC niet meer bijsturen en werd daardoor na de oorlog schuldig bevonden aan het volgen van de koers die Rost van Tonningen was ingeslagen. Krantz is altijd overtuigd gebleven van zijn onschuld. Hij geloofde werkelijk in het goede dat het nationaalsocialisme Nederland zou brengen, maar toonde zich nooit een voorstander van de nieuwe Duitse orde. Zijn tweeledige houding hierin kon hem echter niet redden van een veroordeling voor collaboratie. Krantz dacht grote offers voor zijn land te brengen, maar zijn nationaalsocialistische overtuiging enerzijds en zijn anti-Duitse en pro-vaderlandse houding anderzijds werden door de publieke opinie van na de oorlog als onverenigbaar gezien. Daniël Krantz verwerd tot een landverrader die ten onder ging aan het standvastig volharden in zijn patriottische idealen.

Noten

1 A.B. Hendriks, *Inventaris van de persoonlijke archieven van de firmanten en eigenaren van het bedrijf J.J. Krantz en Zoon te Leiden (1731) 1797-1970, waarin opgenomen stukken betreffende het beheer van de bedrijven van stoffenhandel "Fa. Krantz en Zoon te 's-Gravenhage", de laken en wollenstoffenfabriek "Fa J.J. Krantz en Zoon te Leiden" en de Volksbadhuizen te Leiden* (Leiden 1982) I-II.

2 Nationaal Archief – Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (verder NA-CABR), 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).

3 Ibidem, 156 III, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (29 april 1949); Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).

4 Ibidem, 156 III, Verklaring van Mr. N.J. Bink inzake Mr. D. Krantz (23 april 1949).

5 Ibidem, Verklaring van P. Bakker inzake Mr. D. Krantz (4 januari 1949).

6 Ibidem, Verklaring van Mr. A. Boon inzake Mr. D. Krantz (5 januari 1949).

7 Ibidem, 37348, Proces-verbaal van aanhouding en verhoor van Adriaan

Krantz (21 maart 1947).
[8] Ibidem, 37530 I, Proces-verbaal van verhoor verdachte Leonard Pieter Krantz (26 maart 1946); Ibidem, 37348, Proces-verbaal van aanhouding en verhoor van Adriaan Krantz.
[9] Ibidem, 156 II Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (29 april 1949).
[10] NA-CABR Ibidem, 156 III, Verklaring van Ir. J.J. van den Broek inzake Mr. D. Krantz (3 januari 1949).
[11] Ibidem, Verklaring van Mr. N.J. Bink.
[12] NA-CABR, 156 III Ibidem, Verklaring van Mr. J.W. van Zanten inzake Mr. D. Krantz (21 januari 1949). vgl. Ibidem, Verklaring van P.C. Baas inzake Mr. D. Krantz (21 januari 1949).
[13] Ibidem, Verklaring van Mr. N.J. Bink.
[14] Ibidem, Verklaring van Mr. J.W. van Zanten.
[15] Ibidem, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (29 april 1949).
[16] Ibidem.
[17] Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[18] Ibidem, 156 III, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (29 april 1949); Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[19] Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[20] Ibidem, 156 III, Verklaring van Ir. J.J. van den Broek.
[21] NA-CABR, 156 IIIIbidem, Verklaring van J.E. van der Pot inzake Mr. D. Krantz (10 januari 1949).
[22] Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[23] NA-CABR Ibidem, 156 III, Verklaring van A.A. van Sandick inzake Mr. D. Krantz (5 januari 1949).
[24] Ibidem, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (29 april 1949).
[25] Ibidem, Verklaring van Ir. J.J. van den Broek.
[26] Ibidem, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[27] David Barnouw, *Rost van Tonningen: fout tot het bittere eind* (Zutphen 1994) 108, 110, 117.
[28] Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, 176 97, Voorschriften ter regeling van de verhouding Presidium – Voorzitter van de Raad van Toezicht – Directie Nederlandsche Oost Compagnie N.V. (1944).
[29] NA-CABR, 156 II, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).
[30] Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950)Ibidem.
[31] Barnouw, *Rost van Tonningen,* 121.
[32] NA-CABR, 156 II, Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage, 5e Kamer, zittinghoudende te Rotterdam. Openbare terechtzitting van 25 april 1949.
[33] Ibidem, 156 III, Verklaring J. Krantz-Roosenburg inzake Mr. D. Krantz (4 april 1949).
[34] Ibidem, 156 II, Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage, Vijfde Kamer, zittinghoudende te Rotterdam. Openbare terechtzitting van 13 mei 1949.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem,NA-CABR, 156 II, Brief van Mr. G. de Groot aan de Griffier van den Bijzonderen Raad van Cassatie, Heerengracht te 's-Gravenhage (13 juli 1949).
[38] Ibidem, Pro Justitia, aanzegging dag voor de behandeling van het beroep in cassatie (12 januari 1950).
[39] Ibidem, Brief van Mr. W.M.E. Rossem aan de Arrondissements-Rechtbank te Rotterdam (17 december 1949).
[40] Ibidem, Gerechtelijk schrijven No. 56664.
[41] Ibidem, Pleitnota inzake Mr. D. Krantz (25 februari 1950).